

Arhivska istraživanja jevrejske kulturne baštine u Boki - prva izložba u 2021.

U prva tri mjeseca 2021. godine aktivnost Pomorskog muzeja Crne Gore nastavila se odvijati u uslovima krajnje ograničenim pandemijom koja je u tom periodu bila na svom vrhuncu. Ipak, i u tako izrazito složenim okolnosti naša institucija je već u januaru organizovala prvu izložbu u 2021. godini koja je bila posvećena arhivskim istraživanjima jevrejske kulturne baštine u Boki Kotorskoj u periodu od XVI do XX vijeka. Ova izložba otvorena je 27. januara u Galeriji našeg muzeja i organizovana u sklopu danu sjećanja na holokaust. Istovremeno je bila dio opsežnijih pilot aktivnosti međunarodnog projekta *Otkrivanje, izlaganje i korišćenje jevrejske baštine u Dunavskom regionu - Rediscover*, koji je bio upravo u toku, a čiji je akter bila i Opština Kotor, preko svoje Kancelarije za međunarodne projekte na čelu sa **Nađom Radulović**. Projekat kofinansiraju EU i zemlje dunavskog regiona.

Zanimljiva je podudarnost da je izložba o jevrejskom arhivskom nasljeđu održana u istom danu kada su u Kotoru obilježena još dva značajna datuma za dvije velike monoteističke religije. Riječ je o obilježavanju *Savindana*, praznika naših sugrađana pravoslavne vjeroispovijesti, i obilježavanju *Loda*, svetkovine bokelja katoličke vjeroispovijesti.

Jedra Boke je mjesečna publikacija
Pomorskog muzeja Crne Gore
 januar-mart 2021. godine

Direktor Pomorskog muzeja
 Andro Radulović

Savjet Pomorskog muzeja

Od 14. septembra 2017. g. formiran je
 Savjet Pomorskog muzeja koji će naredne 4
 godine raditi u sljedećem sastavu:

Đuro Beli Prijić, predsjednik
 Draško Dragaš, član
 Dragana Lalošević, član
 Vesna Prlja, član
 Slavko Dabinović, član

Prijatelji i saradnici

Mr Mileva Pejaković Vujošević

Prof. dr Antun Sbutega

Prof. dr Gracijela Čulić

Don Anton Belan

Dr Stevan Kordić

Stefan Dabinović

Prof. dr Milenko Pasinović

Milan Sbutega

Zoran Radimiri

Željko Brguljan

Petar Palavršić

Slavko Dabinović

Radojka Abramović

Jelena Karadžić

Ilija Mlinarević

Milica Vujović

Smiljka Strunjaš

Danijela Nikčević

Jedra Boke sadržajno i tehnički oblikuje
 Drago Brdar

Pomorski muzej Crne Gore Kotor

Trg Bokeljske Mornarice 391 Kotor, 82000

Telefon: +382 (0) 32 304 720

Fax: +382 (0) 32 325 883

Website: www.museummaritimum.com

e-mail: pom.muzej.dir@t-com.me

Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru nastao je postepenim razvitkom prvobitne zbirke Bratovštine Bokeljska mornarica, utemeljene oko 1880. godine, koja je od 1900. godine otvorena za javnost, a 1938. godine preuređena i otvorena na prvom spratu sadašnje muzejske zgrade, barokne palate plemićke porodice Grgurina iz početka XVIII vijeka, koja je od 1949-1952. godine kompletno restaurirana i adaptirana za potrebe Muzeja. Danas je Pomorski muzej institucija kulture Republike Crne Gore.

Misija Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru je da čuva sjećanje naše zajednice na bogatu pomorsku istoriju Boke Kotorske i njeno izuzetno kulturno nasljeđe.

Premijer Zdravko Krivokapić u Pomorskom muzeju

Vladimir Jokić, premijer Zdravko Krivokapić, Andro Radulović i Radojka Abramović

Predsjednik Vlade Crne Gore **Zdravko Krivokapić** posjetio je 5. januara Pomorski muzej Crne Gore, u pratnji predsjednika Opštine Kotor **Vladimira Jokića** i višeg stručnog saradnika Pomorskog fakulteta u Kotoru **dr Stevana Kordića**.

Predsjednik Vlade sa svojim saradnicima u Kotoru je boravio u radnoj posjeti opštini. Predsjednika je na početku njegove posjete u Perastu dočekaio predsjednik opštine Vladimir Jokić, gdje su zajednički obišli Muzej grada Perasta.

U holu Palate Grgurina premijera Krivokapića su sa pratioci dočekali direktor našeg muzeja **Andro Radulović** i viša muzejska savjetnica **Radojka Abramović** koja je gospodinu Krivokapiću bila vodič kroz muzejski izložbeni prostor.

Tokom obilaska bogate muzejske zbirke našeg muzeja premijer je posebno interesovanje pokazao za izložena pisana dokumenta, među kojima je i kopija najstarijeg poznatog dokumenta o kotorskom pomorstvu iz 1167. godine.

(Nastavak na strani 6)

Premijer Krivokapić sa dr Stevanom Kordićem razgleda najstariji poznati dokument o kotorskom pomorstvu iz 1167. godine

Arhivska istraživanja jevrejske kulturne baštine u Boki – prva izložba u 2021.

Nastavak sa strane 1

Foto: Tomislav Bonić

Otvaranje izložbe o arhivskim istraživanjima jevrejske kulturne baštine: Marija Novaković sa predsjednikom Opštine Kotor Vladimirom Jokićem i njegovim saradnicima

Izložbom o arhivskim istraživanjima jevrejskog kulturnog nasljeđa u Boki Kotorskoj u periodu od XVI do XX vijeka predstavili smo tu temu kroz info-panelsku formu. Ukupno su bila izložena 23 panela sa objašnjenjima različitih segmenata arhivskih istraživanja jevrejske kulturne baštine na ovom području. Tekstualne priče bile su propraćene određenim fotografijama ili ilustracijama.

Sama izložba nije bila formalno otvorena. Njen sadržaj predsjedniku Opštine Vladimiru Jokiću i njegovim saradnicima predstavila je 15. januara **Marija Novaković**, arhitekta-konzervator Studija *ENForma*, koji se bavi pilot aktivnostima u arhivskim i arhitektonskim istraživanjima jevrejske kulturne baštine u Boki Kotorskoj. Opštinske funkcionere u Galeriji našeg muzeja dočekao je **Andro Radulović**, direktor Pomorskog muzeja, sa nekoliko svojih saradnika.

U okviru ovog projekta rađena su istraživanja u domaćim arhivima, u arhivima u Dubrovniku, Zadru, Splitu, Trstu, Beču i Budimpešti, koji su istraživačima bili dostupni. Epidemiološka situacija je bila otežavajuća okolnost, ali se uspjelo dosta toga otkriti, pronaći, prevesti.

Istraživanja o kretanju Jevreja kroz Boku u periodu od XVI-XX vijeka, radili smo od avgusta do danas. U sklopu projekta istražili smo i istorijat Malog jevrejskog groblja u kotorskom naselju Škaljari, uradili analizu svake grobnice i gene-

alogiju svih familija sa ovog groblja i paralelno završili restauratorske radove na ovom groblju. Rezultati pomenutog rada takođe su prikazani na izložbi, objasnila je Marija Novaković.

Jevrejsko groblje je mala parcela veličine 55 m² između katoličkog i pravoslavnog groblja na gradskom groblju u Škaljarima. Groblje predstavlja zasebnu, jasno definisanu prostornu cjelinu ograđenu visokim kamenim zidom visine oko 1,5 metar. Ulaz u groblje je sa istočne strane, sa parkinga, kroz rešetkastu kapiju, preko

nekoliko stepenika koji se spuštaju do nivoa groblja. Ukupno se na jevrejskom groblju nalazi 10 grobova za koja se zna i jedan nepoznati grob, kao i dva dječja groba koja polovinom kružnog stuba asociraju na rano završen život.

Prije izvođenja konzervatorsko-restauratorskih radova groblje je bilo obraslo u rastinje, mjestimično pokriveno zemljom, slojem borovih iglica i šiškarki. Djelovi grobnih ploča su bili oštećeni, ploče su bile prekrivene lišajevima i mahovinom. Natpisi i slova su bili teško čitljivi. Djelovi olovni natpisa i olovni ukrasi su bili oštećeni. Skinut je čitav sloj humusa zajedno sa travom koji su prekrivali još jedan grob upravo otkriven prilikom ovih istraživanja.

*Na groblju su rađena epigrafska, genealoška istraživanja svih tih familija koje su tamo sahranjene. U arhivu smo došli do podataka o svim tim familijama, napravili smo njihova porodična stabla, preveli smo sve natpise sa grobova, koji su na hebrejskom, njemačkom i italijanskom jeziku, arhitektonski snimili groblje, sa svim neophodnim dokumentima, kazala je Marija Novaković i dodala da je restauraciju groblja uradio tim restauratora na čelu sa **Jasminom Grgurević**, slikarka konzervatorica – konzervator savjetnik.*

Nakon urađenih genealoških istraživanja jevrejskih porodica koje su živjeli u Kotoru utvrđeno je da je riječ o porodicama kao što su **Mandel, Popper, Jesurun, Finzi, Janni i Werner**.

Istraživanje je otkrilo i kada je Gradsko groblje u Škaljarima nastalo. Kroz arhivske podatke se saznaje da je Jevrejsko groblje dobilo tu svoju malu parcelu u okviru Gradskog groblja, a to je bilo 1858. godine kada je osnovano Jevrejsko groblje koje je u vlasništvo Jevrejske zajednice u Kotoru upisano 1884.

Istražujući i čisteći spomenike, otkriveno je da je na ovom groblju prvi sahranjen dječak Sigismundo Mandel 1855. godine, što znači tri godine prije nego što je uopšte groblje i zvanično zavedeno kao jevrejsko.

Novaković je dalje objasnila da je tim Studija ENForma radio i na arhitektonskom istraživanju Vile Karmel na Prčanju, koja je u prošlosti bila odmaralište za jevrejsku djecu Udruženja iz Beograda. Istorijски vila je bila vlasništvo Jevrejske zajednice, ali više nije.

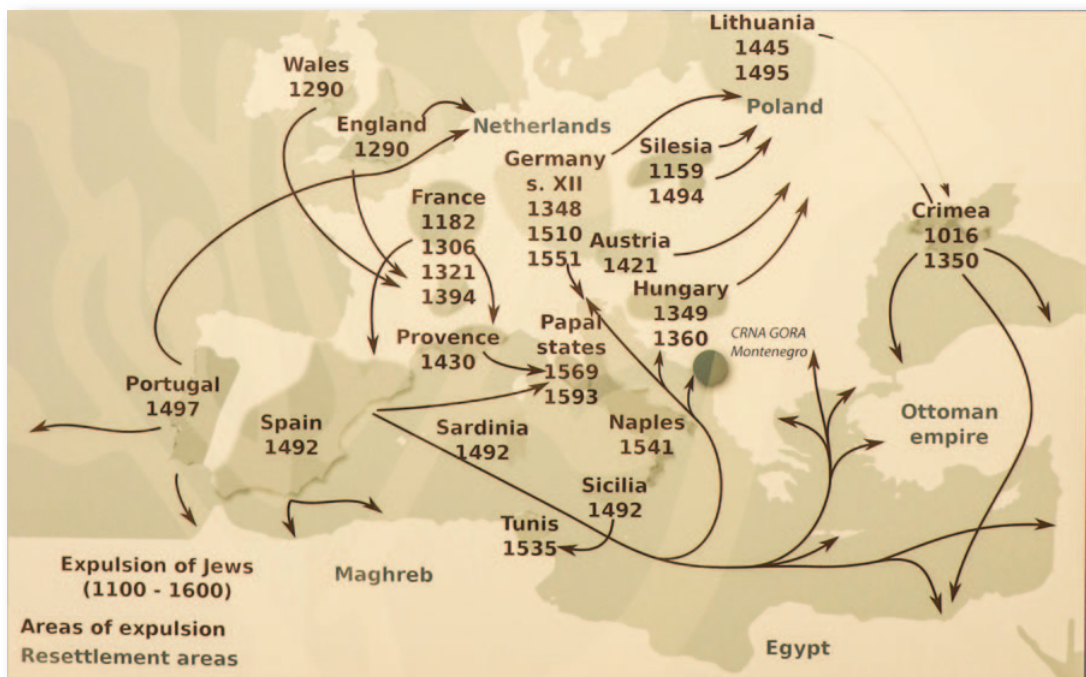
Ona se rekonstruiše, pa smo i to dotakli. To bivše odmaralište za jevrejsku djecu, čiju smo arhitektonsku analizu pravili, sada je privatno i nijesmo smjeli puno da zadiremo dalje, rekla je Novaković.

Dodala je i da se kroz arhivske podatke došlo i do toga da je i kuća u Starom gradu pod anagrafskim brojem 314, objekat sadašnjeg Hrvatskog konzulata na Pjaci od Muzeja, bila vlasništvo jevrejskih familija.

Prema njenim riječima, sva istraživanja će biti obuhvaćena dvojezičnim studijama na našem i na engleskom jeziku.

Jedna će se ticati istorije Jevreja od 15. do 20. vijeka – sva naša otkrića, arhivske podatke, foto dokumentaciju. Rezultiraće studijom koja će obuhvatiti malo širi aspekt, čitavo naše gradsko groblje zajedno sa jevrejskim grobljem. Sve studije će biti dostupne građanima. Jevrejsko groblje kao i vila na Prčanju će biti obilježeni info tablama i građani i turisti će moći da pristupe, pogledaju i pročitaju studije, najavila je Marija Novaković.

Restauratorski radovi na Malom jevrejskom groblju u Škaljarima

Naseljavanje Jevreja u Boki Kotorskoj i Kotoru

Mnogo materijalnih svjedočanstava o kulturi Jevreja Balkana, Južnog Jadrana i Kotora uništeno je u požarima i prirodnim katastrofama, među kojima su bila i groblja kao najdugovječniji ostaci materijalne kulturne baštine. Tokom katastrofalnog zemljotresa 1667. godine koji je teško uništio Dubrovnik i Kotor, tone u more i jevrejsko groblje u Herceg Novom u kome je po predanju bio sahranjen slavni jevrejski portugalski pjesnik, profesor književnosti i klasičnih jezika, **Didak Pir (Didacus Pyrrhus)** poznat i pod imenom **Jacobus Flavius Eboensis**.

Veoma je teško odrediti sa tačnošću vrijeme dolaska prvih Jevreja u Crnu Goru i Kotor. Najstariji pisani tragovi i postojanju jevrejskih nasobina na Balkanu, vežu se za Solun, Atinu i Korint, a potiču iz poslanice apostola Pavla. Jevrejski historičar **Rosanes** tvrdi da su se Jevreji tokom pohoda pod Darijem još u VI vijeku p.n.e. naselili na Balkan, a tu tezu su prihvatili i bugarski naučnici (**Kacarov** i dr). Premda je vjerovatnije da su se Jevreji naselili na Balkan i područje današnjeg crnogorskog primorja u VI vijeku p.n.e. kao robovi feničanskih trgovaca.

Najveću migraciju jevrejskog naroda na Mediteranu krajem srednjeg vijeka obuhvatile su i crnogorsko primorje. Veoma značajna karika

u tim migracijama je posredstvo Hercegovaca i njihovih karavana koji su sefardarske Jevreje, izgnanike sa Peloponeza, na konjima prevozili najčešće od Dubrovnika pa do Soluna. Stoga nije upitno da su se Jevreji nakon progona iz Španije 1492. godine, privremeno ili stalno naseljavali u gradovima koji danas zahvataju crnogorsko primorje, kao na primjer, Herceg Novome i Risnu.

Sredinom XVI vijeka, Risan je sa Herceg Novim još uvijek bio pod turskom vlašću, a značajan dio sefardskih Jevreja, je upravo u ovim gradovima držao i značajnu trgovinu solju. Već od 70-tih godina XVI vijeka Jevreji nastanjeni u dijelu Herceg Novoga aktivno učestvuju u prekomorskoj trgovini i to ponajviše sa Ankomom. Kotor i okolina su u tom periodu već bili pod Mletačkom republikom koja je zvanično 1420. godine primila Kotor pod svoj patronat. Zbog trgovačke i pomorske važnosti te svoje veze sa istokom, Boka Kotorska je zasigurno bila teritorija pogodna naseljavanju Jevreja i to prevashodno u dijelu Risanskog zaliva koji je po osmanskom vlašću bio sve do oslobađanja od strane Mlečana 1. septembra 1687. godine. Sve do tada, izvesno je da Jevreji bili glavni akteri u pomorskoj trgovini u Boki Kotorskoj i igrali važnu ulogu u trgovini Dalmacije sa albanskim lukama.

Premijer Zdravko Krivokapić u Pomorskom muzeju

(Nastavak sa strane 2)

Nakon obilaska Muzeja premijer je u knjizi utisaka zapisao ovu poruku:

Obilaskom Pomorskog muzeja, još jednom sam se osvjedočio da je naša tradicija i kultura davala glavni doprinos civilizaciji.

Crna Gora mora njegovati, očuvati i prezentirati svoje vrijednosti i nama i drugima.

Osim našeg muzeja, od kulturnih institucija u Kotoru premijer Zdravko Krivokapić posjetio je Istorijski arhiv Kotor. Goste je dočekala **Snežana Pejović**, načelnica odsjeka Arhiva.

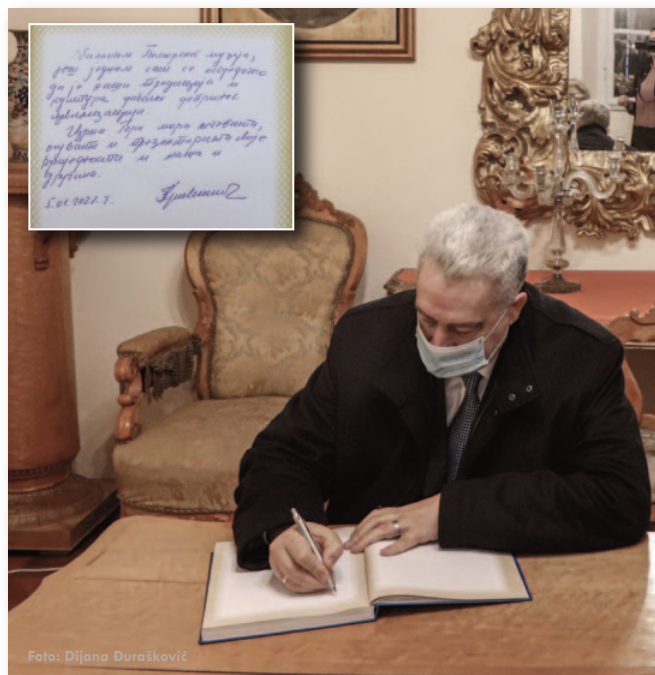

Foto: Dijana Đurašković

Ministarka prosvjete, nauke, kulture i sporta Vesna Bratić u Palati Grgurina

Ministarka prosvjete, nauke, kulture i sporta **prof. dr Vesna Bratić** zajedno sa svojim saradnicima, među kojima je bila i sekretarka Crnogorske nacionalne komisije za UNESCO **mr Milica Nikolić**, 9. februara je prvi put posjetila Pomorski muzej.

Gospođa Bratić je u muzej stigla u pratnji predsjednika Opštine Kotor **Vladimira Jokića**. Obilazak Pomorskog muzeja je bio organizovan u sklopu njene posjete Opštini Kotor.

U holu Palate Grgurina resornu ministarku i njene saradnike su dočekali **Andro Radulović**, direktor Muzeja, kustosi **Radojka Abramović**, **Jelena Karadžić** i **Ilija Mlinarević**, te **Tomislav Bonić**, muzejski tehničar. Gospođu Bratić je sa muzejskom zbirkom upoznala kustoskinja gospođa Karadžić.

Poslije obilaska muzejskih izložbenih prostora ministarka Bratić se upisala u knjigu utisaka gdje je ostavila sljedeću poruku:

POSJETE

Čast mi je i zadovoljstvo što sam po prvi put, i kao građanka, i kao ministarka posjetila ovu divnu riznicu kulturnog blaga, svjedočanstvo da bogata i slavna prošlost predaka živi kroz potomke i vjerujem, nadahnjuje mlade naraštaje na pregnuća i podvige slične njihovom, iako u novom izmijenjenom kontekstu svijeta koji se rapidno mijenja.

Na kraju ove posjete u biblioteci muzeja je održan kraći sastanak na kome je ministarka upoznata sa radom Muzeja i planiranim aktivnostima u neposrednoj budućnosti.

Osim Pomorskog muzeja ministarka je, boraveći u Kotoru, posjetila sljedeće institucije

kulture: Gradsku muziku, Katedralu Sv. Tripuna i crkve Sv. Nikole i Sv. Luke, te Dom Bokeljske mornarice Kotor. U Domu Mornarice predsjednik Upravnog odbora Mornarice **Aleksandar Dender**, potpredsjednik **Branimir Maslovar** i sekretar **Anton Vukičević**, goste su informisali o tradicijama, aktivnostima i planovima Bokeljske mornarice.

Posebno je bilo riječi o kandidaturi Mornarice za upis na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a. Ukazano je na veliku vrijednost objavljivanja zbornika *Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima* koji se priprema i obećano je da će za to biti obezbijedena potrebna sredstva.

PRIZNANJA

Pomorskom muzeju međunarodnu oznaku za sigurna putovanja

Pomorski muzej Crne Gore dobio je međunarodnu oznaku za sigurna putovanja *Safe Travels* od Nacionalne turističke organizacije (NTO). Prethodno, Pomorski muzej je ispunio pred Komisijom sve

propisane uslove za dobijanje i upotrebu te oznake, iza koje stoji Svjetski savjet za turizam i putovanja.

Prema saopštenju Turističke organizacije Kotor, Pomorski muzej Crne Gore prvi muzej je u državi kojem je dodijeljena ova oznaka.

Riječ je o posebno dizajniranoj oznaci, osmišljenoj usljed pandemije izazvane koronavirusom, koja posjetiocima omogućava da prepoznaju destinacije širom svijeta koje su usvojile zdravstvene i higijenske standarde kao važan uslov za sigurna putovanja.

Posjedovanje ove oznake je priznanje Pomorskom muzeju za kvalitetan rad i važan je predušlov za bolju posjećenost turista, ali i dodatna obaveza u primjeni svih preventivnih mjera zaštite širenja virusa, navedeno je u saopštenju.

SJEĆANJE

Dragana Lalošević

U februaru 2020. godine svoj plodni životni put okončala je **Dragana Lalošević**, poštovana članica Savjeta Pomorskog muzeja Crne Gore, etnoškinja dugogodišnja predana direktorica Muzeja grada Perasta. Sa posebnim emocijama zadržavamo sjećanje na dragu koleginicu poznatu po velikoj posvećenosti poslu i struci i održavamo ponos što je bila i dio naše institucije. Preminula je 9. februara u 57 godini života.

Dragana je bila profesionalac, koji je vizionarski i hrabro sprovodila svoje ideje. Živjela je svoj vijek uz prohujale vjekove ovog kraja i ljudi. Stručnim znanjem i ličnim angažovanjem dala je nemjerljiv doprinos proučavanju i zaštiti kulturnog nasljeđa i razvoju Muzeja grada Perasta.

Boka je bila Draganin prostor, sve što je bilo vezano za nju budilo je interesovanje kod nje kako profesionalno, tako i lično. Voljela je Perast ali svojom kućom smatrala je Kotor gdje je živjela.

Bark *Slavomir*, pod zapovjedništvom Stanislava Verone, 24. januara 1883. prilikom strahovitog ciklona u Jonskom moru, nedaleko od grčkog ostrva Zante (Zakintos); Antonio de Simone, 1883. godina; Tehnika: gvaš na papiru